

آگاهی اجتماعی

رحیم زایر عابدی

دکترای جامعه‌شناسی

سرشناسه	:	زایر کعبه، رحیم، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور	:	آگاهی اجتماعی/مؤلف: رحیم زایر کعبه.
مشخصات نشر	:	تبریز: نام آی، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	:	۲۰۸ ص.: جدول، نمودار؛ ۵/۱۴×۲۱
شابک	:	۱۳-۲-۶۷۹۶-۶۲۲-۹۷۸: ۳۰۰,۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	ادراک اجتماعی -- ایران
موضوع	:	Social perception -- Iran
موضوع	:	آگاهی فرهنگی -- ایران
موضوع	:	Cultural awareness -- Iran
رده بندی کنگره	:	۱۰۴۱HM
رده بندی دیویی	:	۳۰۲/۱۲
شماره کتابشناسی ما	:	۵۹۰۹۰۶۸

قیمت: ۳۰۰,۰۰۰ تومان

نام کتاب	:	آگاهی اجتماعی
مؤلف	:	رحیم زایر کعبه
ناشر/تیراژ	:	انتشارات نام آی/۱۰۰۰
موضوع	:	ادراک اجتماعی -- ایران
موضوع	:	آگاهی فرهنگی -- ایران
نوبت چاپ	:	اول/۱۳۹۸
قطع/تعداد صفحه	:	رقعی/۲۰۸
شابک	:	۱۳-۲-۶۷۹۶-۶۲۲-۹۷۸

کلیه حقوق این اثر برای مؤلف محفوظ است و هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق - به هر وجه - در تمام یا قسمتی از اثر را به صورت چاپ، فتوکی، جزوه حتی دست نویس ندارد و متعلق به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از ناشرین تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

Email: reza.abdi1@yahoo.com

نشانی ناشر و مرکز پخش: تبریز خیابان بهار - خیابان ۱۴ متری سعدی - کوچه شهید فرزانه پلاک ۷۹

تلفن: ۰۴۱-۳۲۸۱۸۲۳۹

مقدمه ناشر

با عرض سلام و احترام

انتشارات «تام آی» امیدوار است در راه اعتلای فرهنگ و دانش کشور عزیزمان قدمی مؤثری بردارد. انتشارات «تام آی» دست تمامی اهالی اهل قلم را به گرمی و از صمیم قلب می‌فشارد و مایه افتخار می‌داند که آثار، تجربیات و دانش، اهل قلم و اساتید بزرگ را در قالب مجموعه کتاب‌های انتشارات تام آی در اختیار آحاد مردم عزیز قرار دهد.

انتشارات «تام آی» است می‌فرهیختگان و اساتید بزرگوار استان عزیزمان «آذربایجان» را که قلبشان را به اعتلای فرهنگ و دانش میهن‌مان می‌تپد از صمیم قلب می‌فشارد و آماده قبول هر گونه پیشنهاد و انتقادات و راهکار ارائه شده جهت نیل به اهداف می‌باشد.

انتشارات «تام آی» آثار اساتید بزرگوار را به صورت چاپ دیجیتال به تعداد محدود مثل ۱۰۰ و ۱۵۰ جلد و یا به تعداد مورد نیاز چاپ و در اختیار اساتید و اهل قلم قرار می‌دهد و تیراژ بالا را با چاپ افست انجام می‌دهد.

کانال ارتباطی با انتشارات «تام آی»:

Email: reza.abdili@yahoo.com

Telegram: tamaypublication

مدیر مسئول انتشارات تام آی: رضا عبدی (۰۹۱۴۴۱۰۱۸۵۶)

۱	مقدمه
۱۱	فصل اول: روش و رویکرد نظری و تحلیلی
۱۳	۱. روش پژوهش
۱۸	۲. مطالعات پیشین
۲۰	۳. کرد نظری و مدل تحلیلی
۳۱	فصل دوم: چستی و شاخص های آگاهی اجتماعی
۳۳	۱. چستی آگاه اجتماعی
۴۰	۲. شاخص ی آگاه اجتماعی
۴۱	۲-۱. در سطح فردی
۴۲	۲-۱-۱. عزالتی دن کش
۴۵	۲-۱-۲. پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالا
۴۸	۲-۲. در سطح اجتماعی (نظر سیاسی)
۴۸	۲-۲-۱. وجود رسانه های مسم
۵۰	۲-۲-۲. تعامل با جهان
۵۳	خلاصه و نتیجه گیری
۵۵	فصل سوم: انواع آگاهی اجتماعی
۵۷	۱. آگاهی اجتماعی به لحاظ سیاسی
۵۸	الف) رویکرد مدرنیستی
۵۹	۱-۱. آگاهی اجتماعی کاذب یا ایدئولوژیک
۶۰	۱-۲. آگاهی اجتماعی راستین
۶۳	۱-۲-۱. آگاهی اجتماعی رهایی بخش
۶۶	۱-۲-۲. آگاهی اجتماعی شکوفایی بخش
۶۷	ب) رویکرد پست مدرنیستی
۶۸	۲. آگاهی اجتماعی به لحاظ اجتماعی
۶۹	۲-۱. آگاهی اجتماعی مبتنی بر عمل
۷۴	۲-۲. آگاهی اجتماعی مبتنی بر استدلال

۷۴	 ۲-۲-۱. رهبران فکری غیررسمی
۷۶	 ۲-۲-۲. روشنفکران و نخبگان
۸۱	 خلاصه و نتیجه گیری
۸۳	فصل چهارم: عوامل موثر بر تقویت یا تضعیف آگاهی اجتماعی
۸۵	 ۱. رسانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی
۹۲	 ۱-۱. ویژگی‌های خاص تکنولوژیهای ارتباطی نوین
۹۲	 ۱-۱-۱. تعاملی بودن
۹۳	 ۱-۱-۲. جمع‌زدایی
۹۳	 ۱-۱-۳. تمرکززدایی
۹۵	 ۱-۱-۴. آسیب‌پذیری حریم خصوصی
۹۵	 ۱-۱-۵. هم‌مرانی
۹۵	 ۱-۱-۶. اضافه بار اطلاعاتی
۹۷	 ۱-۲. نظریه‌های تاثیر رسانه‌ها بر جامعه
۹۹	 ۱-۲-۱. تاثیرات ماهیچه‌ها بر جامعه
۹۹	 نظریه هارولد اینیس
۱۰۰	 نظریه مک لوهان
۱۰۱	 ۱-۲-۲. تاثیرات زمانی رسانه‌ها
۱۰۱	 نظریه تزریقی
۱۰۲	 نظریه کاشت
۱۰۳	 نظریه تکمله
۱۰۴	 ۱-۲-۳. تاثیر محتوای رسانه‌ها در ایجاد فرهنگ توده‌ها
۱۰۵	 نظریه صنعت فرهنگ
۱۰۸	 نظریه برجسته‌سازی
۱۰۹	 نظریه ماریج سکوت
۱۱۰	 ۱-۲-۴. تاثیرات پست‌مدرنیستی رسانه‌ها
۱۱۴	 ۱-۳. سواد رسانه‌ای
۱۱۸	 ۲. نخبگان و روشنفکران

۱۳۴	 ۳. فشار ساختاری
۱۳۴	 ۳-۱. تضادهای اجتماعی
۱۳۳	 ۳-۲. روندهای اجتماعی
۱۳۸	 ۴. نوع نظام سیاسی
۱۴۰	 ۴-۱. نظام اقتدارگرا
۱۴۶	 ۴-۲. نظام دموکراتیک
۱۵۲	 حلا و نتیجه گیری
۱۵۵	فصل پنجم: پیامدهای آگاهی اجتماعی
۱۵۷	 ۱. به لحاظ محتوایی
۱۵۹	 ۱-۱. پیامدهای مثبت
۱۶۰	 ۱-۲. پیامدهای منفی
۱۶۱	 ۲. به لحاظ وجودی
۱۶۱	 ۳-۱. پیامدهای ذهنی
۱۶۳	 ۳-۲. پیامدهای عینی
۱۶۶	 ۳. به لحاظ پیش‌بینی‌پذیری
۱۶۶	 ۴-۱. پیامدهای پیش‌بینی‌پذیر
۱۶۸	 ۴-۲. پیامدهای پیش‌بینی‌ناپذیر
۱۷۰	 ۴. به لحاظ زمانی
۱۷۰	 ۵-۱. پیامدهای کوتاه‌مدت
۱۷۱	 ۵-۲. پیامدهای بلندمدت
۱۷۳	 ۵. به لحاظ سطح تاثیرگذاری
۱۷۵	 ۲-۱. پیامدهای سطح فردی
۱۷۷	 ۲-۲. پیامدهای سطح اجتماعی
۱۷۹	 خلاصه و نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری نهایی

۱۹۲	 منابع
-----	-------------

مرداد ماه ۱۳۹۵ بود که یک کانال تلگرامی را راه‌اندازی کردم و در آن، نقطه نظرات، مطالب، نوشته‌ها و گاه گزیده‌هایی از مقالات خودم را منتشر می‌نمودم. بعد از مدتی احساس کردم که کانال باید دارای اسم و عنوانی باشد. بنابراین به دنبال عنوانی برای کانال خودم با توجه به مطالب و علایق خودم که در نوشته‌هایم مشهود بود، عنوان «آگاهی اجتماعی» را برای آن برگزیدم. با انتخاب عنوان کانال، این سوال برای خودم نیز مطرح شد که معنا و مفهوم آگاهی اجتماعی را به صورت دقیق، منظم و ... و نه برای مخاطبین کانال مشخص سازم. بر این اساس به مطالعاتی در زمینه آگاهی اجتماعی پرداخته و به مرور زمان مطالب مفیدی را گردآوری، تدوین و تنظیم می‌کردم. این تلاش تا جایی جلو رفت که دو مقاله در رابطه با آگاهی اجتماعی در فصل‌نامه «زروب

به چاپ رساندم.^۱ این روند مطالعاتی ادامه داشت تا اینکه احساس کردم می‌توان مطالب آن را به صورت یک کتاب تدوین و تنظیم نموده و منتشر ساخت.

آگاهی اجتماعی یا تغییر ذهنیت افراد جامعه یکی از متغیرهای بسیار مهم و اساسی در ایجاد تغییر و تحولات مطلوب در یک جامعه به شمار می‌رود. زیرا رسیدن به وضعیت مطلوب در جامعه جز از طریق آگاهی اجتماعی میسر نمی‌شود. به این معنی که تا آدمیان از وضعیت نامطلوب عینی جامعه خود آگاه نشوند، اقدام برای تغییر مطلوب آن انجام نخواهند داد. شاید در مقابل، ادعا شود که برعکس، تغییر وضعیت مادی و عینی موجب تغییر وضعیت ذهنی و از جمله آگاهی اجتماعی می‌شود. در جواب به این ادعا می‌توان چند نقد مطرح ساخت: اولاً تغییر وضعیت مادی و عینی به خودی خود رخ نمی‌دهد، بلکه تغییر وضعیت مادی و عینی ناشی از تغییر در آگاهی و ذهنیت انسانهاست. ثانیاً تغییر وضعیت مادی و عینی همیشه به تغییر وضعیت ذهنی منجر نمی‌شود. یعنی بین آن دو، رابطه جبری حاکم نیست. زیرا افراد و جوامع بسیاری بوده‌اند که وضعیت مادی و عینی‌شان تغییر یافته، اما به دلیل عدم توجه و دقت، آن تغییر وضعیت را درک نکرده‌اند؛ لذا نتوانسته‌اند از آن بهره ببرند. بنابراین تغییر وضعیت ذهنی و از جمله آگاهی اجتماعی به لحاظ ارزشی نه صرفاً به لحاظ

^۱ اولین مقاله چاپ شده در فصل‌نامه فرهنگی، ادبی و هنری غروب تحت عنوان «جامعه‌شناسی آگاهی اجتماعی در ایران، در تابستان ۱۳۹۷، سال ۳، شماره ۱۱ و دومین مقاله چاپ شده در همین فصل‌نامه تحت عنوان «آگاهی اجتماعی مبتنی بر عمل و استدلال» در بهار ۱۳۹۸، سال ۴، شماره ۱۳ می‌باشد.

زمانی بر تغییر وضعیت مادی و عینی ارجحیت دارد. لذا برای نشان دادن اهمیت آگاهی اجتماعی و تاثیر آن بر توسعه و تحولات مطلوب اجتماعی به دو مثال اشاره می‌شود.

۱. مال نخست از علی مرادی مراغه‌ای است. وی در کتاب «جان‌های شیفته: نقایص بر جنبش چریکی در ایران» می‌نویسد: «به کرات در جریان فرقه دمکرات آذربایجان دیده شد که وقتی از طرف فرقه، زمینهای مالکان فراری بین دهقانان فقیر تقسیم می‌شده دهقانان از پذیرفتن آن به عنوان «مال حرام» امتناع می‌کردند. در بعضی از روستاهای زنجان، مردمی که از فقر و گرسنگی می‌مردند وقتی انبار گندم اربابها توسط مأموران فرقه باز شد و در بین مردم گرسنه تقسیم گردید بعضی از مردم در پی حاکمان فرقه، آنها را به عنوان مال حرام و ترس از عذاب جهنم، دوباره به مأموران فرقه برگرداندند».

مثال دیگر به جامعه آمریکا مربوط است؛ زمانی که برده‌داری در آمریکا رایج بود زن سیاهپوستی به نام هاریت تابمن^۲ (۱۹۱۳-۱۹۲۲) که فعال سیاسی و اجتماعی بود، سازمان مخفی تحت عنوان سازمان «راه آبی ریزشینی» راه انداخته بود. این سازمان به بردگان سیاهپوست کمک می‌کرد تا به ایالت‌های شمالی که در آنها برده‌داری منسوخ شده بود، فرار کنند. وی در سفرهای مکرر خود به بیش از ۳۰۰ برده کمک کرد تا به ایالت‌های شمالی فرار کنند. وقتی بعدها از هاریت پرسیدند که سخت‌ترین مرحله کار شما برای نجات بردگان چه

^۲ . Harriet Tubman(1822-1913)

بود؟ او عمیقاً به فکر فرو رفت و گفت: قانع کردن یک برده به اینکه تو برده نیستی و باید آزاد باشی. این مثاله به روشنی نشان می‌دهند که تا آگاهی رهایی از وضعیت نامطلوب به وجود نیاید، وضعیت مطلوب محقق نخواهد شد. به عبارتی بدون آگاهی اجتماعی، انتظار توسعه یافتن جامعه، امری بیهوده است.

براین از طریق آگاهی اجتماعی، حساسیتی در افکار عمومی ایجاد می‌شود که می‌تواند نوعی نظارت عمومی بر اعمال غیرقانونی و غیرمردمی را به وجود آورد. با تحقق آگاهی اجتماعی، حاکمان به عقب‌نشینی از مواضع نادرست خود واداری شود؛ تصمیمات و اقدامات حکومت شفاف می‌گردد؛ فسادهای اقتصادی و سیاسی بر حده می‌شود؛ توسعه سیاسی و اقتصادی و عدالت اجتماعی برقرار می‌گردد؛ نه آزادیهای اجتماعی فراخ‌تر می‌شود؛ مشارکت مردم در صحنه اجتماعی و سیاسی رقم می‌خورد؛ کمپین‌های اعتراضی علیه بی‌عدالتی‌ها، سازماندهی راه‌ان‌ازی می‌گردد؛ اصل امر به معروف و نهی از منکر در کنترل اعمال و رفتارهای بی‌استمداران (نه صرفاً مردم عادی) محقق می‌شود. چرا که سیاستمداران به دلیل دارا بودن قدرت، بیشتر در معرض سوء استفاده از قدرت هستند. به عبارتی «انتشار آگاهی اجتماعی یا جریان آزاد اطلاعات در سطح ملی موجب جلوگیری از فساد و تصمیمات خودکامه می‌گردد. زیرا تصمیم‌گیرندگان جامعه را وادار به پاسخگویی و تصمیم‌گیری‌های منطقی در امور اقتصادی و مدیریتی کرده و موجب مشارکت مردم در سرنوشت خویش خواهد شد» (داورپناه و آرمیده، ۱۳۹۱: ۷۳). به این ترتیب

جامعه‌ای شکل می‌گیرد که در آن، حقوق همه شهروندان رعایت می‌شود. آدمیان از اصول اساسی جامعه مطلوب انسانی یعنی اصول عدالت و آزادی برخوردار می‌شوند و همه انسان‌ها قادر می‌شوند استعدادهای نهفته خود را شکوفا سازند.

با توجه به مطالب فوق، تالیف کتابی در زمینه آگاهی اجتماعی امری ضروری مهم بود. چرا که آگاهی اجتماعی متغیری بسیار مهم در ایجاد تغییرات مطلوب اجتماعی به شمار می‌رود. اما تالیف این کتاب با محدودیت‌های زیادی در زمینه منابع مواجه بود. به این معنی که نویسنده تا جایی که وسع علمی‌اش اجازه می‌داد به جستجوی علمی پرداخت، اما کتاب یا مقاله داخلی یا خارجی که به نحو مستقیم به بحث آگاهی اجتماعی پردازد، وجود نداشت. لذا با تعمق در آثار صاحب‌نظران مخفف، مفاهیم و موضوعاتی در راستای آگاهی اجتماعی، اقتباس و استنباط گردید. سپس در چندین نوبت و برگزاری چندین نشست با صاحب‌نظران، مطالب و موضوعات گراآوری شده، نقد و بررسی گردید تا اینکه مطالب و موضوعات فرمت علمی قابل بولی به خود گرفت. این کتاب به لحاظ شکل و قالب ارایه مباحث، بیشتر مخاطبان دانشگاهی را در بر می‌گیرد؛ اما به لحاظ موضوعات و محتوای آن برای مخاطبان غیردانشگاهی نیز قابل استفاده است. با توجه به توصیفات فوق، کتاب حاضر حاوی پنج فصل به شرح زیر می‌باشد:

فصل اول، درباره روش و رویکرد نظری است. در بخش روش از دو روش استفاده می‌شود: نخست در زمینه تهیه محتوا و مطالب نظری درباره آگاهی اجتماعی از روش اسنادی و تحلیل مضمون ایده‌های اندیشمندان اجتماعی و دوم در زمینه ارائه پاسخ تحلیلی به سوالات مختلف مطرح شده از روش «آزی» دیالکتیکی استفاده می‌شود. در ادامه به مطالعات پیشین درباره آثار پرداخته می‌شود. نهایتاً به چارچوب نظری پرداخته می‌شود که بر جامعه‌شناسی مردم‌آزاد و مدل تحلیل سیستمی مبتنی است. از طریق این چارچوب نظری، آگاهی مردم و نشان دادن تاثیر آن در ساختن یک زندگی اجتماعی بهتر، بررسی می‌گردد.

فصل دوم به بررسی چارچوب‌های شاخص‌های سنجش آگاهی اجتماعی می‌پردازد. در بحث چارچوب آگاهی اجتماعی، ابتدا اشتراکات معنایی بین آگاهی اجتماعی با مفاهیم «نگرش» و «افکار عمومی» بیان می‌گردد. سپس با تعریف آگاهی اجتماعی، قرابت معنایی آن با مفهوم «بینش اجتماعی» مشخص می‌شود. در بحث شاخص‌های سنجش آگاهی اجتماعی، روش‌های سنجش در سطوح فردی و اجتماعی مطرح می‌گردد. در سطح فردی از دو شاخص «توانایی» و «میل» استفاده می‌گردد. در سطح اجتماعی از دو شاخص «توانایی» و «میل» استفاده می‌گردد. در سطح اجتماعی (نظام سیاسی) از دو شاخص رسانه‌های مستقل و تعامل با جهان بحث می‌شود که نشانگر کیفیت و کمیت آگاهی اجتماعی هستند.